

3 REGISTRERTE KULTURMINNER

a) Garden og plassen. Kulturminner tilknyttet jordbruket

Som nevnt i kapittel 2, har befolkningen i Maridalen tradisjonelt levd av en kombinasjon av jord- og skogbruk.

Det er derfor litt vanskelig å skille ut jordbruket i denne sammenheng. Her vil imidlertid alle gardar og plasser sees under ett. De har alle hatt en viss dyrkbar mark som har vært vesentlig for sjølforsyninga, som tillegg til innkjøpte varer og for salg.

Langt de fleste husene som er registrert 1986–87, har større eller mindre tilknytning til jordbruk.

Dette gjelder både hus på gardar, tufter etter nedlagte gardar (Turter i nordvest og Stubberud i sørvest), bevarte hus på tidlige husmannsplasser og tufter etter nedlagte plasser. Av siste kategori finnes et stort antall. Særleg gjelder dette vest for Maridalsvannet og rundt Sander.

Også andre elementer i landskapet viser spor etter gardsdrift gjennom tidene: Eldre beitemark, ofte under gjenroing eller tilplantet, noen tidlige slåttenger, steingardar og rester av skigardar, brønner, gardsveier med allèr, rydningsrøyser o.a.

Byggeskikk og buskikk

Maridalen har ikke noen enhetlig byggeskikk som f.eks.

Sørkedalen. I den dalen har en stor grunneier (Løvenskiold) dominert helt opp til vår tid.

Maridalen har hatt en noe mer varierende eiendoms-historie.

Dette har satt sitt preg på bygningene. I tillegg har mange hus blitt revet, dette har særlig vært begrunnet ut fra drikkevannsrestriksjonene. Flere har fram mot vår tid vært noe dårlig vedlikeholdt på grunn av usikkerhet om mulig sanering av bebyggelse ved Maridalsvannet. I dag er vedlikeholdet noe bedre.

Byggeskikken i Maridalen avspeiler forskjellige historiske epokers økonomi, stilarter, lokal materialtilgang, tradisjoner, og i noen grad reint personlig smak (jfr. stabburet på Store Brennenga).

Med buskikk menes her det å se husene i lys av hvordan de ble brukt.

Kulturminnene tilknyttet jordbruket kan vi dele inn i disse kategoriene:

- *Hus for folk*
 - Våningshus på garder.
 - Husmannsstuer.
 - Et eksempelområde: Husmannsgrenda Neskroken.
 - Drengstuer.
 - Hus for forråd til husholdets eget bruk.

- *Hus som har med dyra å gjøre*
Hus for dyra
Hus for forråd til dyra.

- *Andre forhold tilknyttta husene*
Andre hus, f.eks. smie
Tunet

- *Andre kulturminner tilknyttet jordbruket*

Hus for folk

Våningshus på gardar

Våningshusene på gardene i Maridalen i dag utviser ganske stor variasjon i form (grunnplan) og ytre utforming.

Flere hus er bygd om på 1900-tallet. Likevel kan en se to hovedtrekk ved bygningsteknikken. For det første har de fleste hus en laftet kjerne. For det andre har de aller fleste større eller mindre tilbygg i bindingsverk (nye rom, bislag).

Grunnplanet på gardenes våningshus varierer. En kan imidlertid utskille visse hovedtyper:

- *Midtkammertypen*: Gamlestua på S. Skar er antagelig fra 1700-tallet og et av dalens eldste hus. Her er det midtgang, opprinnelig med ei stue på hver side. Den ene stua ble seinere delt i kjøkken og kammers. Innredning av loft til bolig er sekundær (1900-tallet). Huset har sval, opprinnelig åpen.

Nes gård

Våningshuset på Lille Brennenga har empiretrekk (ca. 1800–1850). Det er midtgang og et rom på hver side av gangen. Men bak disse romma er det to stuer. Det er et tilbygg i nord i bindingsverk. Det er laftekjerne i begge de to nevnte hus. På denne typen er det to ildsteder.

- *4-romstypen*: Av eldre hus kan nevnes våningshuset på Øvre Vaggstein. Det hadde antagelig opprinnelig 4 rom og nær kvadratisk form, med synlige takbjelker. Det ble seinere påbygd bryggerhus i nord. Huset har antagelig 1700-tallskjerne og er et av de eldste hus i dalen. 4 rom hadde også opprinnelig den tidligere hovedbygningen på S. Skar. Huset er påbygd i nord på 1920-tallet i bindingsverk. Denne typen hadde gjerne sentralt plassert ildsted. (Huset ble bygd på 1840-tallet i empirestil, og har fått sveitserstiltrekk seinere utvendig.)

Noe rundt 1900 lot Nordmarksgodset bygge ei ny type hus på husmannsplassene/leilendingsbrukene i Nordmarka. De gamle hadde gjerne 2 rom (jfr. gamlestua, Lørenskog ved Movatn), de nye hadde gjerne *korsplan*, sentralt ildsted og 4 rom. De kan kalles «nystuer». (T. Holmen 1973).

I Maridalen finnes ett hus av liknende type, våningshuset på Nedre Kirkeby (ca. 1904).

En tredje type er de typiske sveitserstilshusene. Sveitserstilen var både et brudd og en fortsettelse i bygningshistoria.

Bruddet viste seg i at husene ble svært like over nesten hele landet, en viss likhet avløste lokal variasjon i byggeskikk.

Sveitserstilen er et uttrykk for industrialismen og «ham-skiftet» i jordbruket (i siste halvdel av 1800-åra i vårt distrikt). Lokale handverkstradisjoner ble delvis avløst av masseproduserte deler til huset.

Delvis fikk imidlertid sveitserstilshusene lokalt særpreg, særlig ved utskjæringer og andre detaljer. Det ble også kontinuitet i lokal byggeskikk.

Sveitserstilen kunne komme i form av ombygging av gamle tømmerhus eller bygging av helt nye, ofte i bindingserk/reisverk. Den første løsningen, ombygging av eldre hus, finner vi på få hus i dag.

Mange hus, f.eks. våningshuset på Skjerven, var et eldre tømmerhus som antagelig fikk sveitserstilspreget i siste halvdel av 1800-tallet. Huset ble ombygd utvendig etter 2. verdenskrig.

Den siste løsningen preger noen hus i dalen. Noen hus ble opprinnelig bygd i sveitserstil og har fortsatt helt eller delvis fått bevart dette preget. Her kan nevnes Berg (Låkeberget, 1896, nyere tilbygg), Skovly (villa og sidebygning, 1906) og våningshuset på Bjørnstad (1915).

Hovedbygningen på Nes er særlig interessant. Huset er laftet og antagelig bygd ca. 1850. Det skal ha vært et av de fineste hus i Aker i sveitserstil før det ble ribbet for eksteriørdetaljer i 1950-åra. Det kan også ha vært et av de tidlige hus som var inspirert av den nye stilarten i Christiania-området. Nå forsøker Oslo kommune å rekonstruere eksteriørdetaljer på huset. (Se M. Rode, «Maridalen

1988»). En noe usikker tradisjon knytter huset til Henrik Wergeland og «Den norske Dalevise» – «Kom til den fagre Maridal...».

Typisk for disse husenes grunnplan er å ha flere stuer langs den ene langveggen. På Bjørnstad er det f.eks. 2. Større garder som Nes, hadde kjøkkeninngang (det er 3 dører på Nes).

Det finnes enkelte hus som er vanskelige å datere. Våningshuset på Skjerven kan ha gammel kjerne. Huset er laftet. «Kom til den fagre Maridal» antyder ca. 1650. Det er nok heller fra første del av 1800-åra. Det bærer med sin breie bygningskropp et visst empirepreg. Huset bør studeres grundigere før en kan si mer om alder og bygningshistorie.

Ca. 1700–1940 var Skjerven delt i 2 bruk. Så lenge våningshuset har eksistert, var det antagelig delt mellom brukerne. Drengstua blir imidlertid tolket som en tidligere hovedbygning av Akersgårdregistreringa (Bind II, 1964). Dette er noe uklart. Det kan også ha ligget et eldre våningshus lenger inn på tunet enn det nåværende.

Skjervens nåværende våningshus har i dag kjøkken i hver ende, med egen inngang og 4 stuer langs søndre langvegg. Tre av disse har i dag åpning tvers igjennom. Til 1940 tilhørte en av disse tre den andre brukeren (Søndre Skjerven) og var atskilt med en vegg som nå er borte.

Ca. 1947 fikk huset midtinnang på langsida mot tunet, loftet ble utbygget med soverom og sveitserstilstrekk fjernet.

Salmakerstua

Huset ble seinere malt hvitt, tidligere var det rødt (jfr. Nordmarksgodsets farger. Skjerven tilhørte godset til 1923.)

Et hus som likner noe på våningshuset på Skjerven, er hovedbygningen på Øvre Kirkeby. Det skal være bygd ca. 1855. Også her er huset 2-delt, med 2 innganger. Det har vært forbindelse mellom leilighetene tidligere på 1900-tallet, i dag er den fjernet. Loftet ble først innredet til soverom i etterkrigsåra, bort sett fra et eldre rom i vest som alt var i slikt bruk. Huset var delt mellom husbondsfolket og tjenerne på garden. Dette gjelder bl.a. i 1875. Også i mellom- og etterkrigsåra bodde det gardsarbeidere i våningshuset. Det er imidlertid innredet en liten leilighet i sidebygningen, hvor det også var bryggerhus. Også på Øvre Kirkeby er det flere stuer langs søndre langvegg, i dette tilfellet 3.

Flere våningshus i Maridalen ble etter 2. verdenskrig endret i eksteriøret. Det gjaldt f.eks. på Skjerven, Store Brennenga og Nes. Sveitserstilstrekk ble fjernet og husene fikk et «funksjonalistisk» preg som var vanlig i samtida. Oslo skogvesen utviklet en egen byggestil. Høvlet panel ble byttet med det enklere vekselpanelet, noen hus, som f.eks. på Nedre Kirkeby og Kallerud, fikk et visst villapreg.

Den tradisjonelle rødfargen ble beholdt på husmannsplassene. Flere hus fikk tilbygg, enkelte har de siste åra fått wc og bad (f.eks. Steinsrud). De fleste husene på gardene har imidlertid ikke wc og bad.

Husmannsstuer

Stuene på de tidligere husmannsplassene har et noe mer enhetlig preg enn våningshusene på gardene.

Kjernen i husene er enten toromsplan: Stue/kammers, eller treromsplan: Stue, forstue, kammers.

Et av de små rommene har gjerne blitt kjøkken da dette ble vanlig sist på 1800-tallet.

Noen av plasstuene har hatt inngang ved enden av langveggen til kjøkken/forstue, noen har hatt inngang rett inn i stua (gjerne via bislag).

Den sistnevnte typen kalles gjerne «Den akershusiske stue-typen» (etter Eilert Sundt) og ble vanlig over hele Østlandet fra 16–1700-tallet. En slik type er f.eks. stua på Sanderberget (muligens ca. 1824).

Treromstypen, i Maridalen ofte med tilbygg i bindingsverk på kortsida og inngang gjennom dette, er middelaldersk av type. Den fikk imidlertid en renessanse med veksten i antall husmannsbruk på 1800-tallet, også i Maridalen. Treromsstue finnes f.eks. på Nordby, Vestby, Vårnhus, Bakken og Brenners i Neskroken, likedan er det med Salmakerstua.

Neskroken – ei husmannsgrend i Maridalen

På grunn av at Neskroken gir et særlig godt bilde av det kulturlandskapet ei husmannsgrend utgjør, vil plassene der bli behandlet særskilt, som et eksempelområde.

– *Landskapet*

Neskroken eller Nesroa er det vanlige navnet på 6 tidligere husmannsplasser nord for Maridalsvannet. Plassene ligger i svakt stigende terreng mellom Maridalsvannet i sør (149 m.o.h.) og Dausjøen i nord på 154 m.o.h. Vest for Neskroken ligger hovedbølet Nes og i øst renner Dausjøelva mellom Dausjøen og Maridalsvannet.

Landskapet er preget av dyrket mark med blandingsskog i mellom. I dag dyrkes det bare korn og all jorda er lagt til Nes. Alle plassene i Neskroken er i dag leieboliger for nåværende og tidligere ansatte i skogvesenet og for tidligere forpaktere. Oslo kommune eier eiendommene.

De nederste 4 plassene, Bakken, Brenners, Sittpå og Vestby er stort sett omgitt av dyrket mark. De 2 nordligste plassene, Nordby og Vårnhus, ligger atskilt fra de andre med et tidligere hestebeite imellom. I dag vokser det mest granskog der. Denne hamna skal ha vært noe dårlig. Kyra i Neskroken ble på 1900-tallet sendt på skogsbeite øst for Dausjøelva, på Sanders grunn. Både Nes og Sander hørte da til Oslo kommune.

Mot Dausjøelva i øst er det noe kupert skogsterreng. Det er plantet lite gran i Neskroken, bare litt ved Sittpå.

Det har gått en gammel vintervei over Neskroken fra Hadeland over Dausjøen. Den gikk videre over Maridalsvannet til Brekke og byen. Først de siste åra har det vært egentlig kjørevei for bil til Nordby og Vårnhus.

Greveveien gikk tidligere over jordet øst for Brenners. Denne delen av veien ble pløyd opp i 1960-åra. Greveveien ble bygd på 1820-tallet for å gi forbindelse for Nordmarkas eier mellom Stangjernshammeren i Maridalen og det nyinnkjøpte Hakadal verk (se kap. 3). Traseen til Greveveien er idag særlig godt bevart i skogholtet øst for Brenners og fram til Berntsberg (Sagstua). Det er et gammelt brusted over Dausjøelva. Brua er ny. Det er lite gjennomgangstrafikk i Neskroken, så det er et viktig område for dyrelivet.

– *Nes gard og Neskroken*

Nes gard er omtalt første gang ca. 1400. Den er som nevnt i kapittel 2, antagelig en av de eldste i Maridalen. Garden har en komplisert eiendomshistorie, med kirke og seinere borgerskap som viktige elementer. Nes ble kalt Ødegard så seint som i 1617, som en av de siste eldre gardsbruk i dalen. Det behøver imidlertid ikke bety at den lå øde.

I seinere århundrer overtok godseiere Nes. Fra 1839 til 1923 eide Nordmarkas eier (fra 1897 Løvenskiold-familien) 2/3 av garden med dertil hørende husmannsplasser. I 1923 ble garden og plassene i sin helhet kjøpt av kommunen.

Småbrukerne i Neskroken dreiv helt inn på 1960-tallet med februk med fôrproduksjon kombinert med tømmerkjøring om vinteren. Også disse små brukerne dreiv på 1900-tallet med noe private mjølkeleveranser til kunder før dette sluttet i 1940.

Gode markedsforhold med en stor bybefolkning i nærheten gav altså både kontantinntekter fra skogen og fra et markedsrettet februk, sjøl på et småbruk. Tømmerkjøringa var i vårt århundre dels for kommunen, dels for Løvenskiold.

Som tidligere nevnt, ble husdyrhold på kommunens garder forbudt i 1967. Tidlig på 70-tallet sluttet forpakterne i Neskroken gradvis med gardsdrifta. Jorda ble lagt til Sander, seinere til Nes.

På 17–1800-tallet lå det et teglverk nede ved Maridalsvannet. Det omtales på kart alt i 1768 og ble antagelig nedlagt 1880. Mange teglstein, særlig takstein, merket «N», finnes på hus i Maridalen fra dette verket. Det er ellers påfallende at så mange uthus på plassene i Neskroken er av tegl.

– *Nedlagte plasser*

Det var tidligere flere plasser i Neskroken. I øst skal *Ludvigstuen* ha ligget, ca. 200 m opp på jordet nord for den nåværende bilbrua over Dausjøelva, på vestsiden av elva. Bygningene skal ha blitt revet «rundt århundreskiftet», og spor er det vanskelig å finne. I 1875 og 1900 nevnes det ikke folk der.

Nær bilveien vest for elva lå det tidligere på 1900-tallet et hus som den kjente skiløperen og hopperen Lauritz Bergendahl fra Sørkedalen bodde i. Han var skogbestyrer hos Løvenskiold. Bergendahl hoppet mye i Sagstubakken ved Berntsberg øst for elva. Hoppbakken

Bakken

er nå borte. Seinere ble det bygd en skogbestyrerbolig ved Sandermosen.

Plassen *Kornløken* kan ha ligget nær den nåværende bilbrua over Dausjøelva. «Løk» kan bety stille lone eller utvidelse av elv, og det passer godt på elva her.

Kornløken nevnes som plass under Nes i 1771. I 1732 nevnes ingen plasser under garden, mens hele 4 nevnes i 1771: Ludvigstuen, Kornløken, Ødegarden og Sitpaa. Ødegården (Øgården) er garden med dette navnet lenger vest.

– *De enkelte plassene*

I 1875 nevnes det i folketellinga at bare de 6 nåværende plassene var bebodd, det samme gjelder i 1900. Tømmerkjøring blir særlig nevnt som arbeid i 1875, i 1900 brukes det mer generelle begrepet skogsarbeid.

I sør ligger Bakken. Plassen består av stue og kombinert uthus. Stua har vanlig treromsplan med kjøkken, stue tvers over huset og kammers. (se ovenfor i kap. 3.)

Det er et tilbygg i bindingsverk på kortveggen. Ellers er huset i panelt laft. Huset fikk først panel i 1919.

Plassen er antagelig bygd rundt 1850. I 1875 bodde det 4 personer der. I 1900 var det 2 hushold og i alt 5 personer. Det var en husmannsfamilie på 2 og en jernbanefamilie på 3. Gjøvikbanen ble akkurat bygd på den tida øst for Maridalen.

Teglsten fra Nes Teglverk

På 1900-tallet hadde Bakken ca. 25–30 mål innmark, 2 hester og 3–4 kyr.

Brenners står for «Teglbrennerstua». Her bodde teglbrenneren til teglverket på Nes. Brenners består av stue, kombinert uthus med fjøs i tegl (seinere vognskjul) og smie. Stua har som Bakken 3 rom (se der). Den er i panelt laft med et tilbygg mot øst i bindingsverk av samme dimensjon som huset. Inngangen er i tilbygget, på kortsida av huset.

Litt øst for Brenners, mot Dausjøelva, ligger et sommerfjøs, visstnok det eneste bevarte i Maridalen. Det skal ikke ha vært vanlig med sommerfjøs i Maridalen, i hvertfall ikke i manns minne.

Brenners er antagelig av samme alder som Bakken. I 1875 bodde det hele 10 personer i huset. De hadde bl.a. 1 hest og hele 7 kyr. I 1900 var det bare 5 på Brenners.

På 1900-tallet var det på Brenners ca. 50 mål innmark. De hadde 2 hester og gjerne 4 kyr.

Vestby er neste plass. Den er mer på størrelse med Bakken i areal. Det er stue, kombinert driftsbygning og stabbur. I Neskroken er det bare Sittpå og Vestby som har stabbur. Få andre husmannsplasser i Maridalen har hatt det.

Stua på Vestby har vanlig 3-roms plan og er i panelt laft, med tilbygg i bindingsverk mot vest. Inngangen er som på Bakken ytterst på langveggen, i tilbygget.

Huset kan være fra siste halvdel av 1800-åra, med tilbygg fra 1900-tallet. Fjøsset er i tegl.

I 1875 var det 6 fastboende på plassen. Besetningen var da på 1 hest og 3 kyr. I 1900 bodde det ialt 9 personer på Vestby. I vårt århundre hadde bruket gjerne 1 hest og 4 kyr. Arealet var på ca. 20–25 mål.

Sittpå er den neste plassen. Det var det største bruket i Neskroken. Stedet har en særlig vakker beliggenhet. Navnet har med lasskjøring å gjøre. En kunne, etter bakker både fra sør og nord, sette seg på lasset igjen. Tilsvarende navn finnes bl.a. i Lunner på Hadeland.

Plassen har stue, stabbur, vognskjul/vedskjul, ruin av bryggerhus, grisehus i tegl og sammenbygd driftsbygning med stall, låve og fjøs.

Nord for bruket ligger det tidligere felles pumpehuset for Neskroken. Det ligger på det høyeste punktet.

Kjernen i stua er et 2-roms hus med kjøkken og stue tvers over huset. Seinere er det påbygd i nord og i sør i bindingsverk. Kjernen er i panelet laft. Det er et lukket bislag vest for det nordlige tilbygget til stua.

Fram til 60-åra var det utgangsdør rett ut mot kjøreveien fra bislaget. Pga. trafikk ble døra flyttet på sørsida av dette. Veggen under panelet er ikke undersøkt. Det er imidlertid mulig at huset er av akershusisk type (se ovenfor i kapitlet). I så fall har det vært dør til den

søndre stua på langveggen. Utenfor døra er det en liten åpen veranda. Huset er det største i Neskroken.

Uthuset er tredelt, som vanlig er i Neskroken. Sørfra er det fjøs i tegl, deretter låve i bindingsverk og i nord stall. Den er murt og avløste litt før 1940 en stall i tømmer. Grisehuset nord på tunet er i tegl, mens resten av husene er i tre. Stabburet har en noe sjelden plassering av inngangsdøra på langveggen framfor gavlvegg. Ute på jordet er det tufter etter et bryggerhus som ble revet på 60-tallet.

Sittpå var noe større enn de andre plassene i Neskroken. I 1875 bodde det 8 fastboende og 1 treskemann der. Plassen hadde 1 tjenestegutt, siden den var så stor. Høyproduksjonen var f.eks. i 1875 mye større på Sittpå enn de andre plassene.

I 1900 bodde det 10 personer der. Karakteristisk nok omtales husbonden som husmann og gardbruker, ikke bare husmann.

På 1900-tallet hadde bruket ca. 50 mål innmark, 2 hester, 4 kyr og ungdyr.

Nordligst i Neskroken ligger de to små plassene Nordby og Vårnhus.

Nordby er den minste plassen i Neskroken. Den består av ei stue med 3 rom: Stue, kjøkken og kammers og et sammenbygd uthus. Kjernen er tømret. I vest er det et

Neskroken – Sittpå

tilbygg i bindingsverk. Døra er i tilbygget på husets langside. Stua kan være den eldste i Neskroken, fra ca. 1850.

I 1875 bodde det 8 personer på Nordby, i 1900 var det 5. I vårt århundre har plassen hatt ca. 10 mål. I nyeste tid har det ikke vært hest der, det var det derimot på slutten av 1800-tallet.

Det er rester av eldre slåttmark rundt Nordby. Vest for bruket, i et søkk, er det ei tidligere myr som ble ryddet til potetjord.

Vårnhus er den siste plassen i Neskroken. Den ligger øst for Nordby. Begge plassene ligger vakkert til ved Dausjøen. Betydningen av navnet Vårnhus er noe uklar. Det er imidlertid i bruk i et annet skogdistrikt som Dalarna i Sverige.

Bruket består av ei stue på 3 rom: Stue, kammers og kjøkken. Kjernen er også her i tømmer. Det er et tilbygg i øst i bindingsverk, med inngang på husets langside.

I 1875 bodde det ett hushold her på 8 personer. En av disse var et legdslem: Folketellingene 1875 og 1900 forteller om enkelte av disse på gardene i dalen. Bruket hadde i 1875 3 kyr, men ingen hest. I 1900 bodde det 7 personer der.

På 1900-tallet har plassen vært på ca. 12–15 mål og gjerne med 1 hest og 2 kyr.

Stolpehus på Søndre Skar

Like ved Dausjøen ligger det også et pumpehus og et av vannverkets båthus av nyere dato.

Drengstuer

Noen drengstuer er revet. (Nes, Lille Brennenga.) Det er få store gardar i Maridalen, så de fleste gardsfolka har nok sovot i hovedhuset, særlig om vinteren. Drengstua ble vanlig på Østlandet som ledd i større klasseskille med blant annet atskilte måltider på større gardar (1800-tallet). På Øvre Kirkeby bodde arbeidsfolket som nevnt oftest i den venstre delen av våningshuset.

Store Brennenga har en noe ombygd sveitserbygning. En stor gard som Sander har ei drengstue fra 1700-tallet bevart. Den var opprinnelig 2 hus som er bygd sammen.

På Skjerven står ei drengstue, antagelig fra første halvdel av 1800-tallet. Den er noe påbygd. Fra nord er det en leilighet med 2 rom og kjøkken, så 1 rom og deretter bryggerhus med et rom innafor i bredden.

De to nevnte drengstuene avspeiler den vanlige familiestrukturen for de som arbeidet på gardene fra slutten av 1800-tallet, da egne røktere/sveisere begynte å komme og til etter 2. verdenskrig, da de fleste brukene ble reine familiebruk uten gardsarbeidere. Gardsarbeiderne var gjerne ugifte og kunne være på garden bare en periode, de trengte gjerne mindre plass.

Røkterne var et ledd i spesialiseringa i landbruket. De hadde familie, var mer ettertraktet og fikk bedre plass.

Hus for forråd til husholdets eget bruk

De fleste gardene har bevart stabbur. Unntak er Lille Brennenga, der det ble revet på 1920-tallet, og Bjørnstad og Nordbråten, som er småbruk.

Mange av stabburene (gjærne kalt stolpehus i Aker) er i en etasje (1 1/2), noen er i to. De fleste er av 1800-tallstype. De står gjerne på stabber av tre eller granitt. Noen står også på sement. De har ofte en innebygd svalgang.

På husmannsplasser og småbruk forekom stabbur sjelden. Noen unntak finnes: Vi finner de på Sittpå og Vestby i Neskroken. Særlig Sittpå i Neskroken var en stor husmannsplass på ca. 50 mål.

Stolpehuset på S. Skar er antagelig eldst og er det største stabburet i dalen, nest etter det på Brekke. Dette kan være det eldste bevarte stolpehuset/stabburet i hele Aker. (Muligens fra 1700-tallet.)

Hus som har med dyra å gjøre**Hus for dyra**

I dag er det som nevnt ikke noe husdyrhold i dalen, med unntak av hester til fritidsbruk. Til rundt 1970 var det imidlertid fjøs i bruk på private garder i dalen. På kommunale garder ble husdyrholdet, som nevnt, forbudt i 1967. I dag står fjøsene tomme eller brukes til andre formål. I sammenheng med omtalen av hus for dyra bør en nevne hovedtrekkene ved utvikling av slike hus gjennom tidene. I flere

hundre år var det vanlig med ett hus for hver funksjon på garden. Dette hang sammen med lafteteknikken. På slutten av 1800-tallet ble det også her en overgang (gradvis og over mange tiår utover på 1900-tallet) til å bli to hus på gardene: Boligen og en driftsbygning med mange funksjoner under samme tak.

Hus for forråd til dyra

Driftsbygningene av enhetstypen var gjerne typetegnet. De eldre typene var lokalt bygd og fikk lokale særtrekk.

En kan snakke om 3 slags uthustyper i Maridalen:

1. Sammenbygd fjøs – låve (+ andre uthusfunksjoner). De er da to forskjellige hus, fjøset er laftet eller i tegl. (Steinsrud har laftet fjøs, Sittpå i Neskroken fjøs i tegl.) Låven er gjerne bygd i bindingsverk. Dette er en 1800-tallstype.
2. *Overgangstype*: Fjøs (og stall) bygd inn som laftekasse i hel låve av bindingsverk. (Bjørnstad 1915).
3. *Hel driftsbygning*: (Fra ca. 1900–1930) Kallerud, Øvre Vaggestein. Fra 1950–60-åra: Kasa, Skjerven og Nordseter.)

Fjøs/stall kan være i tegl, støpt eller lafta i yttervegg.

Det finnes ett sommerfjøs (Brenners). Dette ser ellers ikke ut til å ha vært vanlig.

Tidsrammene går over i hverandre. I perioden ca. 1900–1930 bygges mest hele driftsbygninger, men også

bygninger med tilbygd enetasjes fjøs i tømmer (Sander ca. 1927–28).

Det forekommer atskilte hus for andre dyr. Det kan være for gris (Sittpå) og høns (Øvre Kirkeby). Dette var nok mer vanlig på 1800-tallet. På 1900-tallet ser det ut som en mest har hatt gris, høns o.a. i rom i låvc/fjøs.

Lokale teglverk ser ut til å ha medført en del bruk av tegl i fjøs på 1800-tallet, også på husmannsplasser (Nes-kroken).

Andre forhold tilknyttet husene

Andre hus

Smier har det sannsynligvis vært på de fleste gardene på 1800-tallet, i hvertfall til husbruk. De var i eldre tid laftet, seinere i bindingsverk. En er bevart (i bindingsverk) på Brenners. Flere tufter er registrert. Smiene lå gjerne litt unna tunet på grunn av brannfaren. På Lørenskog ved Movatn er ei smie i tømmer fra ca. 1900 bevart. (Utafor registreringsområdet.)

Bryggerhus/skjul er det flere av. (Øvre Kirkeby.) De er gjerne sammenbygd (Nes, Øvre Kirkeby).

Tunet

Tunformen i Maridalen er i dag firkantet, som vanlig er på Østlandet. Den er ofte noe lukket (Skjerven, Øvre Kirkeby). Dette var normalt i Oslo-området. (Jfr. Vreim.)

Det er ikke noe klart mønster i husenes plassering; topografien er nok mest vesentlig her.

Våningshus og sidebygning/drengestue kan stå i vinkel nær hverandre (Skjerven, Store Brennenga) eller på hver side og ende av tunet (Sander). Låve/driftsbygning kan være rett overfor våningshus (Skjerven) eller ved siden av (Sander).

En bør tro at det har skjedd en gradvis sammenbygging av tuntypen utover på 17–1800-tallet.

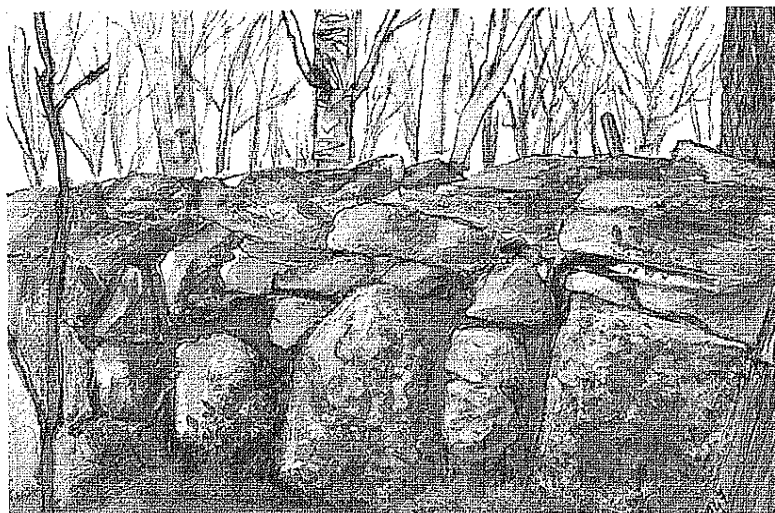
Andre kulturminner tilknyttet gardsdrifta

Steingarder finnes det en del av. Etter alt å dømme stammer de fleste fra siste halvdel av 1800-tallet da jorder ble ryddet for stein for å få bedre plass til nye maskiner som f.eks. slåmaskin.

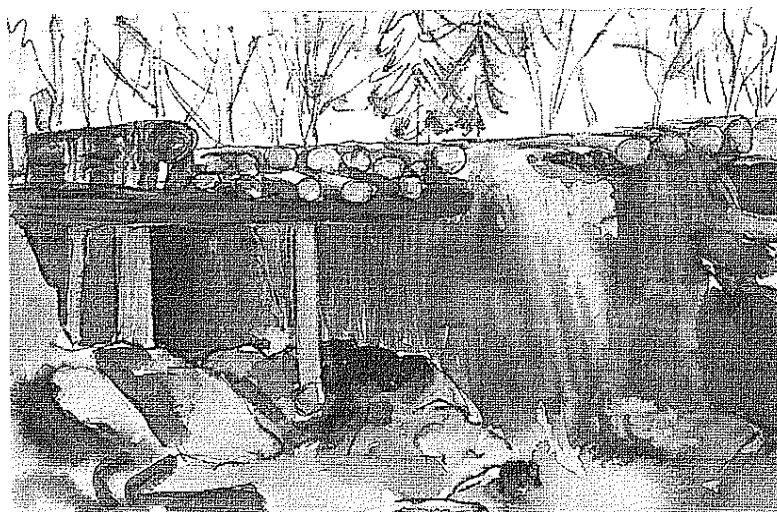
Noen gjerder kan imidlertid være eldre. En arkeologisk undersøkelse burde utføres.

Enkelte rester av tidligere hele steingarder finnes ved Store Brennenga og Skjerven. Større bevarte steingarder finner vi ved Turter, langs Maridalsvannet ved Søndre Skar, i området Sakariasbråten – «Hølet» o.a.

Rundt Vestern, en husmannsplass under Nordmarksgodset (nedlagt før 1900), er det en steingard rundt den dyrkede marka. Dette var et typisk marginalt bruk (Nord for Blåsås).

Stenmur ved Hølet

Tømmerflømningsanlegg langs Skarselva

Her er også noe eldre dyrkningsjord funnet utenfor steingarden.

En særlig lang og interessant steingard er den såkalte «Svenskemuren» som går fra Grinda ved Korsvold til Svartkulp. Den ble antagelig bygd ca. 1807–14 av svenske krigsfanger. Muren følger den gamle grensa mellom Nordberg og Brekke. Den kan ha vært et grenseskille. Annen funksjon er uklar.

Eldre gardsveier, noen med allèer, er det registrert noen av. Allèene ser særlig ut til å ha blitt plantet i siste halvdel av 1800-tallet (Stubberud, Lille Brennenga, S. Skar, Strandholt, ved Låkeberget). Bjørkallèen ved Skar ligger særlig fint til, langs en steingard.

Noen steder er det bevart rydningsrøyser (Kirkeby) og trær som viser spor etter lauving (Kirkeby, Turter). Lauving ser ut til å ha vært lite utbredt i Maridalen etter 1800-tallet. Det var da blitt vanlig med dyrking av høy.

Røysene er antagelig ofte fra hestemekaniseringas tid (ca. 1850–1950). Noen av dem kan ha en langt høyere alder.

b) Skogens kulturminner

Tømmerfløting

De viktigste og mest tallrike kulturminnene av denne typen som er registrert, er tømmerfløtingsanleggene.

Tømmerfløtingsanlegg ved Hammeren

Store deler av Skjærsljøelva ovafor Hammeren, likeså Skarselva ovafor Skar, har mange av disse.

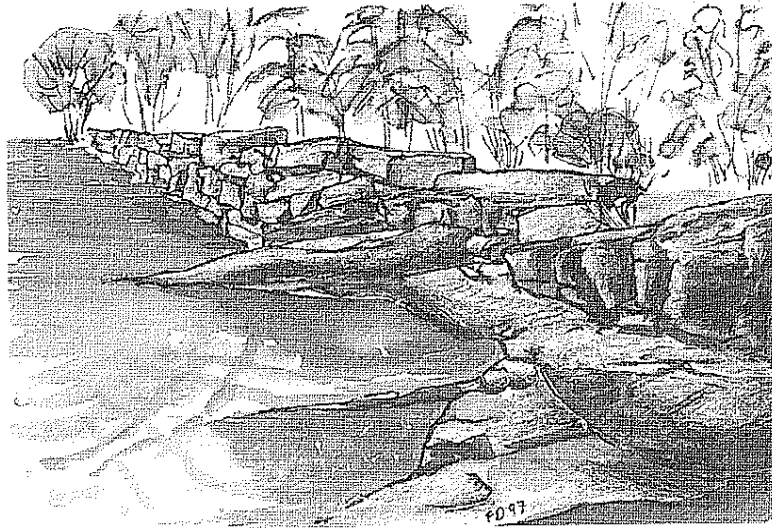
De er i stein eller tre. Store forbygningsarbeider og ryddearbeider ble utført i vassdragene i Marka, som ble regnet som vanskelige fløtingselver.

Særlig ble fløtingsanleggene utbygd etter at sagbruksdrifta fikk et oppsving sist på 1800-tallet. 1876–1947/54 var det Akerselvans Brugseierforening som hadde ansvar for fløtinga mot en liten godtgjøring. Som nevnt, var det på 1800- og tidlig på 1900-tallet en konflikt mellom fløtingsinteressene, Akerselvas nye industri og hovedstadens drikkevannsmyndigheter om kontrollen over Maridalsvassdragene.

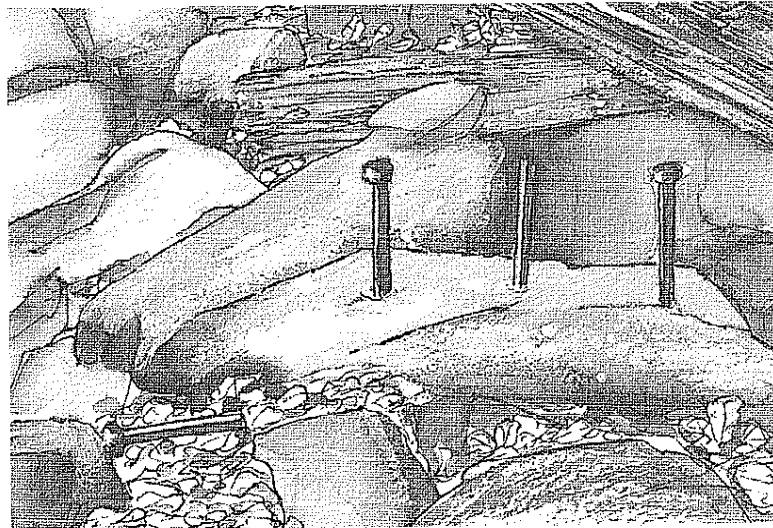
Brugseierforeningen fikk i den nevnte perioden ansvar for å skaffe fløtere og damvoktere. På Oset (Søndre) bodde fløtingsfullmektigen eller fløtingssjefen, som organiserte arbeidet. Fløtingsanleggene utgjøres særlig av «skåmurer» lagd av stein (av og til styrket med jernband) og tømmervegger langs elva (skådammer).

I botnen av elveleiet ved fossestryk er det flere steder tømmergolv festet med jernnagler i stein. («Tømmerbruer», kalt «skottbruer», nedafor dammer.) En del av forbygningene av tre er i dårlig forfatning.

Dammer er det fire av i området: Ved Skjærsljøen (1890), Øyungen (1915), Dausjøen (1910) (ikke i bruk i dag) og ved Maridalsoset (1860). De er oftest av stein og spekket

Skarselva

Skarselva

med sement. Tidligere lå det en eldre tredam lenger inn i Skjærsvjøbassenget og likeså i Øyungen.

Sagbruksdrift

Brekkesaga var det største sagbruket i området. På det meste var ca. 150 engasjert der, med stort og smått.

Den østligste del av godskomplekset i Marka var Nordmarkens gods, opprinnelig 7 skogstykker. Det strakk seg fra Maridalen til bygdealmeningene på Hadeland. Godset ble gradvis samlet på 16–1700-tallet og Peder Anker overtok det ved giftermål. Deretter fulgte det Nordmarkas eier.

Godsets garder i Maridalen ble som nevnt, drevet som leilendingsbruk. De hadde en gjennomsnittsstørrelse på 100–200 dekar dyrket mark og hamn.

Skogs- og sagbruksdrifta var basis også for mye av jordbruket i Maridalen i godseiertida. Alle leilendingene og husmenn deltok i vinterdrifta og ved de store fløtingene. Ofte var lokalbefolkningen kjørere, mens hoggere og særlig fløtere kom fra skogsbygdene ellers på Østlandet. (Ove C. Lange).

Brekke gard og sagbruk var sentrum i «Nordmarkens gods». Garden ble drevet i godsets regi og var ikke direkte knyttet til skogsdrifta, annet enn at de enkelte ganger hadde felles administrasjon. I visse årstider stilte garden arbeidskraft til disposisjon for skogbruket, særlig hestekraft. Husmennene på Brekke arbeidet dels på saga, dels med jorda.

Etter 2. verdenskrig opphørte jordbruksdrifta på Brekke. Innmarka ble utlagt til boliger og industri.

Ingen produksjonsbygninger er bevart fra sagbruket (bare kraftstasjonen). Enkelte bolighus er bevart (alle utafor det foreslåtte verneplanområdet i Maridalen i.h.t. Naturvernloven). Vi kan nevne hovedbygningen (1814), med stabbur og skjul, gardsbestyrerbolig med uthus, stall (i nåværende bilverksted) og arbeiderboligene Grønvold (1859) og Svenstua (tidlig 1900-tall). To kjørebrakker fra mellomkrigsåra er også bevart i Brekkeveien 6 og 14. (Se kulturminnevernprosjektet Akerselva). Det fantes også flere mindre sagbruk, gjerne damp-sager. Oslo kommune hadde 1923-55 ei viktig sag ved Skjerven. Saghuset, hvilebrakka og verkstedet («Sangerhallen») er bevart.

I dag har kommunen samlet all sagbruksdrift ved Økern og Løvenskiold-Vækerø sin på Fossum ved Bogstadvannet. Transporten gikk gradvis fra 1930-tallet over på lastebiler. Fløtinga tok slutt på 1960–70-tallet. Bare litt lokalfløting foretas i dag.

Andre kulturminner fra skogbruket

Det var i eldre tid flere oppgangssager i området. Sagbrukssprivilegiene (1688–1860) begrenset imidlertid mulighetene for å drive sagbruk.

Det er funnet ruiner av 2, muligens 3, oppgangssager. 2 av disse var ved Skjærsløva (1 sikker), 1 var ved Skarselva.

Skogsbilveier er uløselig knyttet til skogbrukets nyere histo-

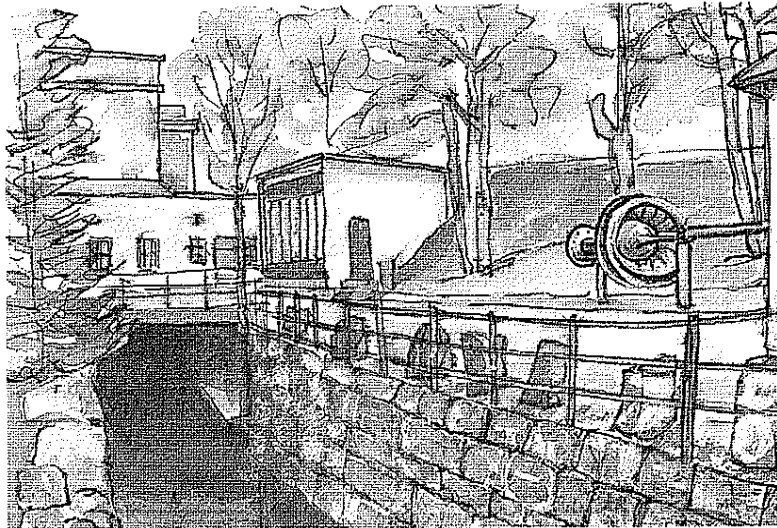
rie. De ble i området mest bygd på 1900-tallet, siden fløtinga var viktigst før. Veiene er imidlertid i noen grad også bygd i sammenheng med reguleringsarbeid på dammene i Marka. Nordmarksveien ble i den sammenheng bygd fra Hammeren til Skjær sjøen rundt 1900. Det ble også bygd anleggsvei til Øyungen i forbindelse med arbeidet på Øyungsdammen tidlig på 1900-tallet. Den har også vært brukt til skogsdrift.

Av andre kulturminner fra skogbruket kan nevnes veier fra vedhogst på 1900-tallet (ved Vaggesteinskollen). Ellers finnes det enkelte koier, bl.a. på Nordseter og ved Lauvlund. Koiene er mest av nyere dato. En del kulturminner er ikke registrert, bl.a. veltopplasser, tømmerveier (en ved Sander) o.a.

Ved Hammeren er det et eldre arboret med innplantede fremmede trær, som Løvenskiold-Vækerø eier.

c) Kulturminner tilknyttet jernverksdrift

Det finnes få spor etter sjølve jernverksdrifta. Stedet der stangjernhammeren (1793–1874) lå, er kjent. Noen kølabonner er også kartfestet. Greveveien og Ankerveien ble bygd i samband med nettopp jernverksdrifta. Kølabonnene skal særlig ha ligget ved Kirkeby og Skjerven. Flere er registrert langs Greveveien inn i Nittedal. Noen hus har hatt tilknytning til Stangjernhammeren. Svingen, Steinsrud, Nordseter og Blåsås var arbeiderboliger. Tufter etter arbeiderboligene Bakken, Bråten, Sørseter og (Skjerven) Brua er registrert. På Kallerud skal en kolbrenner ha bodd,

Hammeren kraftstasjon

Vannmålehus ved Hammeren

og bestyrerboligen ved Hammeren er fortsatt bevart (ca. 1800).

d) Kulturminner tilknyttet industri

Det er spor etter steinbrudd av forskjellig alder i dalen. Den markedsrettede steinindustrien i området Maridalen-Groruddalen omtales først på 1830-tallet av Amtmannen. Særlig sør-vest i Maridalen har Johannes Dons funnet steinbrudd. Særlig på 1800-tallet omtales granittbrudd rundt Maridalsvannet. I 1889 omtales et steinbrudd under Store Brennenga.

Teglverk er kjent fra Nes og Hauger/Kasa. Det skal ha vært teglverk vest for Kasa. Dette er ikke registrert. Teglverket på Nes hadde 2 arbeidere i 1879 og ble nedlagt i 1880.

Restene etter teglverket ved Nes er registrert. Det lå nær Maridalsvannet. Det var praktisk både med hensyn til brannfare og transport. Verket er nevnt første gang på et kart fra 1769. Det ble nedlagt i 1880. I 1875 nevnes ingen teglbrenner på «Teglbrennerstua» Brenners i Neskroken. På Hauger omtales bonden som både gardbruker og teglverks-eier i 1875, så en viss økonomisk betydning må ihvertfall teglverket der ha hatt. Som tidligere nevnt, har teglverket på Nes satt spor etter seg ved at det finnes flere hus med takstein merket «N» rundt i Maridalen.

Det finnes noen ruiner igjen etter nyere industrivirksomhet i dalen (fra industrialismens tidligere periode). Det gjelder bl.a. et ullspinneri ved Vaggsteinbrua. Det het Christiania

Uldspinderi og eksisterte fra 1888 til 1905/10, da anlegget ble flyttet til Lyngør. Endel arbeidere flyttet med.

Plasseringa ved Skarselva hang sammen med behovet for krafttilførsel. Drikkevannsrestriksjonene, som ble innskjerpet på 1900-tallet, gjorde det vanskelig å legge industri til dalen, og særlig nær vassdragene.

Det har imidlertid forekommet småindustri også på 1900-tallet som Tømte skifabrikk ved Gamleveien. Huset er bevart.

Kraftstasjonen ved Hammeren var Oslos første vandrevne kraftverk. Det ble bestemt bygd av Christiania kommune i 1898. Det var særlig strømbehovet til sporvognsdrift som lå bak. Kraftverket var ferdig i 1900 og var i 1901 utbygd for 2690 KW. Det gav ikke strøm til Aker, bortsett fra i perioden 1920–26, da Maridalen lysanlegg fikk strøm. Fordelingsanlegg til Maridalen ble til slutt utført for Aker kommunes regning, med bidrag fra Oslo kommune. Godseier Løvenskiold gav stolper.

I dag er det samkjøring mellom kraftanleggene. Kraftstasjonen har en St. Hallvardfigur hogd inn i murveggen.

Foruten kraftstasjonen finnes et «Lysverkets landskap» rundt Hammeren og langs Skjær sjøelva. Ved Skjær sjødammen er det vanninntak. Det går 2 turbinrør langs nord-sida av Skjær sjøelva til kraftstasjonen. Ved Hammeren er det trafohus, garasje, tidligere maskinmesterbolig med uthus og ei hytte for ansatte i Oslo Lysverker. Hytta er av høy

kvalitet og bygd av finsk tømmer. En arbeiderbolig ble revet på 1970-tallet. Den lå nær elva. Maskinmesterboligen ruver over området, arbeiderboligen lå lavere. Slik kan sosial prestisje synliggjøres i et landskap.

Lysverksmiljøet er her omtalt endel siden det er et av de få bygningsmiljøene i Maridalen som ble bygd helt samtidig, rundt 1900.

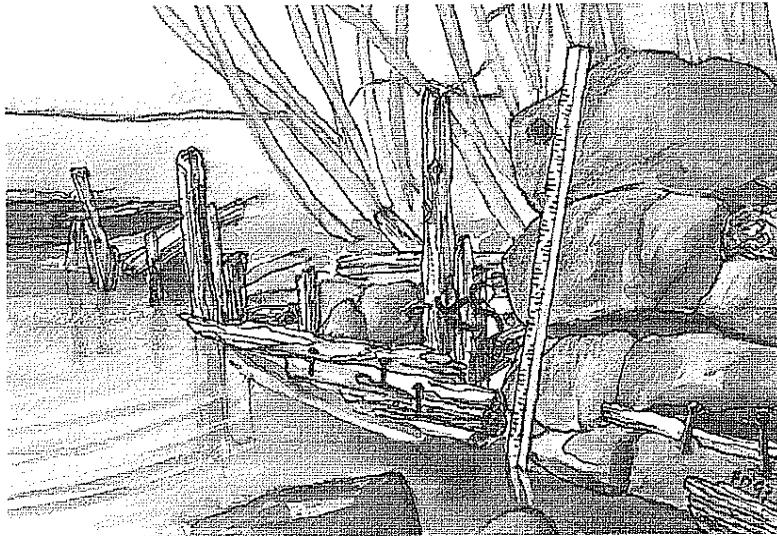
e) Kulturminner etter vannverksdrift

Som nevnt, har byens vannverksinteresser vært – og er fremdeles – viktige i Maridalen.

Akerselvens Brugseierforening hadde, som før omtalt, fram til 1947/54 flere oppgaver tilknyttet vassdragene, jfr. fløtinga. Damvokterne lå også under deres ansvar.

Av kulturminner fra vannverkshistorien kan vi nevne vannmålehus. Det er bevart 2 ved Hammeren i mur fra ca. 1900 og 1 ved Maridalsoset i tre. Det sistnevnte kan være fra siste del av 1800-tallet eller fra ca. 1900. Det er fortsatt i bruk. Også det ene ved Hammeren er planlagt tatt i bruk igjen for målinger.

Under avsnittet om fløting har vi nevnt damanleggene. De viser en del av vår teknologihistorie fra 2. halvdel av 1800-tallet til fram mot vår tid. Særlig bør en nevne dammen ved Maridalsoset, hvor strukturen er fra 1860, med seinere ombygginger. De fleste dammene er i stein og spekket med sement.

Skarselva

Som nevnt er flere av skogsveiene i Maridalen bygd i forbindelse med damanlegg. Damvokterboligen ved Skjærstjøen er fra ca. 1800-tallet og er hvilebrakke i dag. Den har nå tre rom, men har opprinnelig hatt 2 (Akershusisk type). Huset ble endel ombygd utvendig på slutten av 1970-tallet.

Ved Oset er det gardsanlegg (tidligere bolig for fløtingssjef) og renseanlegg (vanninntak fra 1920 til 1971). Damvokterboligen på Oset er den siste damvokterboligen rundt Maridalen som er i bruk til sitt opprinnelige formål. Ellers er det vannvokterboliger i bruk bl.a. ved Hakloa og Bjørnholdt i Nordmarka.

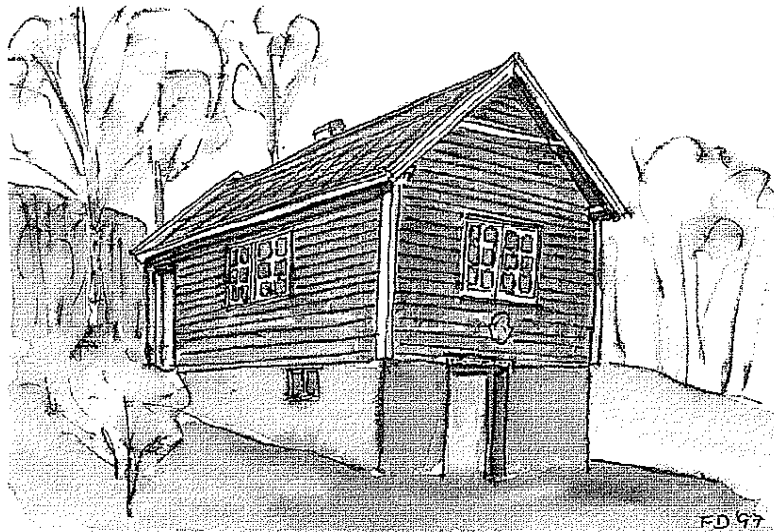
Noen tidligere husmannsplasser i Maridalen er i bruk til boliger for ansatte i vannverket (Engelsrud, Svingen).

f) Kulturminner tilknyttet turisme og friluftsliv

Rundt midten av 1800-tallet og litt seinere i århundredet var det betydelig turisttrafikk og friluftsliv rundt Maridalsvannet. Billig båtutleie kunne almuen få av arbeiderne på Brekke Bruk. De mer kondisjonerte kunne f.eks. besøke Strandholt.

I dag er det bare bevart ruiner fra denne tidlige fasen av friluftslivets historie i Maridalen.

Flere kafeer ble bygd. Ingen er bevart. Vi finner ruiner av kafeen Skovheim mellom Store og Lille Brennenga. Den ligger like ved alléen ned til ruinene etter det store land-

Tidligere Tømte Skifabrikk ved Skar (Gamleveien)

stedet Strandholt, som ble revet på 1960-tallet etter å ha vært et lite forpaktningsbruk siden 1896, da kommunen kjøpte det pga. drikkevannet.

En bør også omtale ruiner av brygger. De forteller om omfattende båttrafikk før drikkevannsrestriksjonene forhindret dette på 1900-tallet. En godt bevart ruin av en brygge finnes ved Nes. På et kart fra 1879 nevnes også et badehus her. Det er etter alt å dømme det samme huset som står ved tunet på Nes. Det må ha blitt flyttet etter at båttrafikken og badelivet opphørte. På Låkeberget stod en kafe. Huset ble revet rundt 1970 og jorda er i dag dyrka opp. Noen garder skal også ha tatt overnattingsgjester. Dette er det få opplysninger om for vårt århundres vedkommende.

Nyere friluftsliv viser seg i form av stinettet som Oslo og Omegn Turistforening og Skiforeningen har bygd ut, særlig fra og med mellomkrigsåra. Pga. drikkevannsrestriksjonene benyttes området nær Maridalsvannet lite, men det er mange turveier i dalen, særlig i dalsidene. Eldre veier som Rollsvæien Vaggstein–Tømte og særlig Ankerveien brukes mye av turfolk. Skogsbilveiene brukes mye til sykling.

Som endel av «friluftslivets landskap» i Maridalen, bør en omtale de mange hyttene fra tidligere på 1900-tallet. Flere ble bygd rundt 1. verdenskrig og i mellomkrigsåra. Ved Gamleveien og Sandermsveien er det ei lita grend hytter som gradvis gikk over til helårsboliger. Flere er svært ombygd, og noen er erstattet med villaer.

g) Militære kulturminner

Til miljøet rundt Skar leir og det tidligere kruttverket, er det knyttet noen kulturminner. Kruttverket ble startet i privat regi i 1854 på Nordre Skar. Staten forpaktet det fra 1861 og kjøpte det i 1863. Arcalet ble etterhvert utvidet ved kjøp. Det fikk en viktig militær funksjon som leverandør av krutt. Også andre militære aktiviteter ble lagt til Skar. Kruttproduksjonen opphørte i 1898 og virksomheten ble gradvis nedtrappet. Forholdet til drikkevannet var en av faktorene. Under 2. verdenskrig brukte tyskerne anlegget. Flere av de nåværende husene ble bygd. Ellers har forskjellige militære aktiviteter holdt hus her. Etter avtaler er anlegget planlagt nedtrappet.

Fra kruttverkets tid på Skar er det bevart en del ruiner fra produksjonen, turbinkjeller og et kruttmagasin fra 1876. Videre er det bevart enkelte bolighus fra 1890-åra, de fleste i ombygd stand. De fleste andre bygningene på Skar Leir er fra 1900-tallet.

Noen av bolighusene på Skar Leir er også fra kruttverkets tid. Her kan en f.eks. nevne hus 5, et en-etasjes hus, og kommandantboligen hus 3, med sveitsertilsveranda.

h) Kulturminner tilknyttet samferdsel og transport

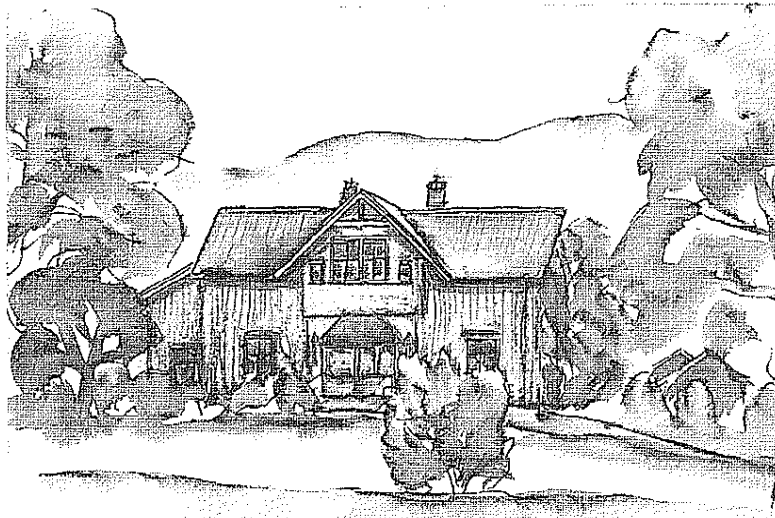
Spor etter eldre tids samferdsel er ikke undersøkt i detalj. Det er imidlertid rester igjen av eldre gardsveier (Stubberud-Lille Brennenga, Turter-Skar, Sørbråten-Hauger/brusted, o.a.). Veien Vaggestein-Tømte er fra siste del av 1800-tallet.

Av særlig interesse er Ankerveien (1790-tallet) og forlengelsen Greveveien (tidlig på 1800-tallet). Disse veiene ble bygd særlig for frakt av malm og trekol. Seinere fikk de betydning for tømmertransport og i nyere tid for friluftslivet.

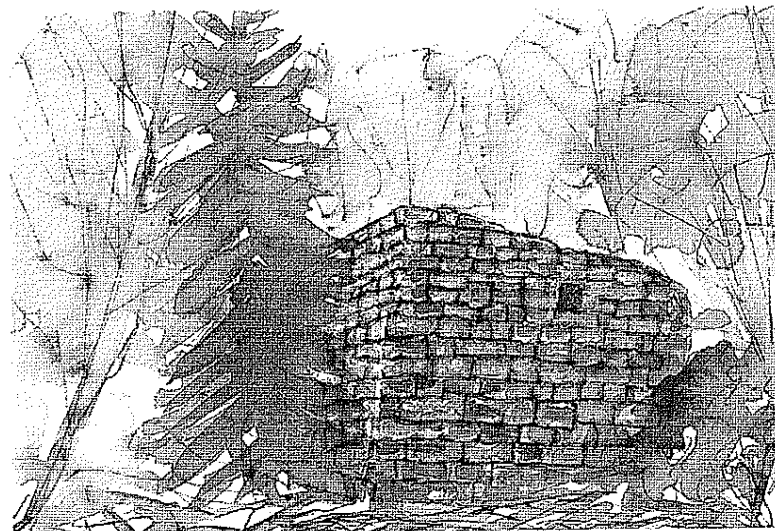
Ankerveien ble bygd under Peder Anker, som hadde overoppsyn med veibygginga i hele det sønnaljeldske Norge. Veien skulle forbinde Bærum Verk og den nye stangjernshammeren ved Skjærsjøelva i Maridalen.

Etter hans død i 1824, overtok Grev Herman Wedel Jarlsberg Nordmarksgodset, som da var på sitt største. Han hadde eiendommer i bl.a. Land og Valdres. I 1820 hadde Anker kjøpt også Hakadal verk. Greveveien skulle forbinde Hammeren og dette verket. Dette var det første helårs veisystem i Nordmarka. Det ble avkrevd bomavgifter.

I Maridalen var det bom ved Snippen (nær nåværende jernbanestasjon). En husmannsplass under Vaggestein ble kaldt Lurhølet, (revet ca. 1934, lå i nåværende Sørbråten tettsted).

Tidligere kommandantbolig for kruttverket

Ruinene av kruttverket ved Skar

Navnet kommer antagelig av at kjørere lurte seg unna bomavgiften der.

Hovedveier som Gamle Maridalsvei fra Hønefoten til Vaggstein (1855) og den nye Maridalsveien (1901), er et ledd i hamskiftet/industrialiseringa i dalen.

Jernbanen kom i 1900. Det kom opp stasjon på Sander-mosen og seinere på Movatn (revet) og leskur på Snippen.

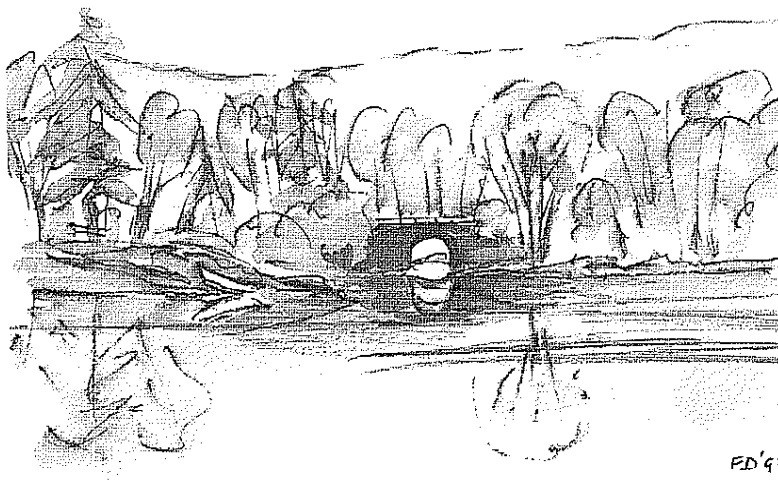
Jernbanen ser ut til å ha fått mest betydning for transport av varer for jord- og skogbruk i dalen (gjødsel, tømmer o.a.), men med lite lokal persontrafikk. På 1920-tallet kom det fast buss-rute langs den nye Maridalsveien, dette tok mer av trafikken.

Veiene har etter 2. verdenskrig blitt preget av den økende bilismen. Men det er ingen gjennomfartstrafikk med bil, unntatt litt til Nordmarka (tømmertransport, fastboende). Veiene i kommuneskogene og på Løvenskiold-Vækerøs eiendommer er stengt for almen trafikk.

i) Villabebyggelse og forretninger

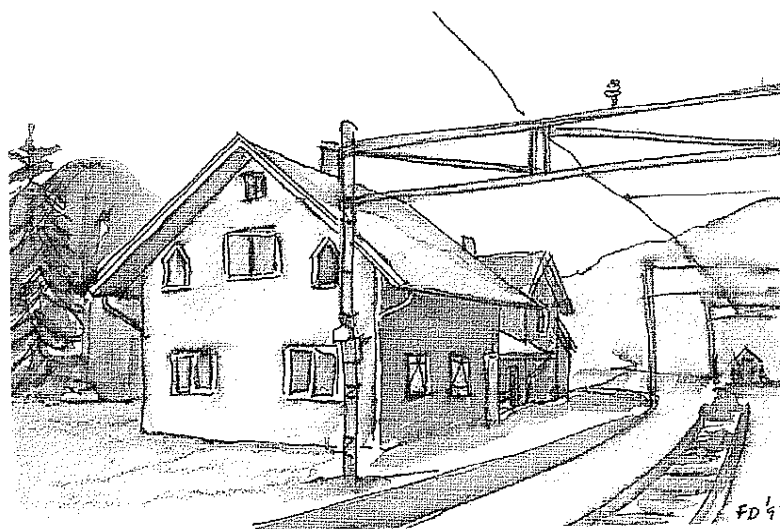
Sist på 1800-tallet og særlig rundt 1. verdenskrig ble en god del tomter utparsellert ved Skar og Turter. Flere hytter ble bygd som gradvis gikk over til å bli helårsboliger. Også ved Sander-mosveien ble noen få hus bygd. Det er imidlertid bare ved Gamleveien ved Turter og Skar at det ble en viss tett bebyggelse.

Drikkevannsrestriksjoner forhindret ellers utbygging av villabebyggelse fram til i dag, med noen få unntak.

FD'97

Hammeren bru

FD'97

Sandermosen stasjon

Det er videre registrert tufter etter en butikk ved Vaggestein (Sand). En nyere butikk (Rugda) ble drevet til 1970-tallet ved Gamleveien.

j) Kulturminner tilknyttet kirke, skole og foreningsliv

Ruinen etter Margarethakirken er et kjent landemerke.

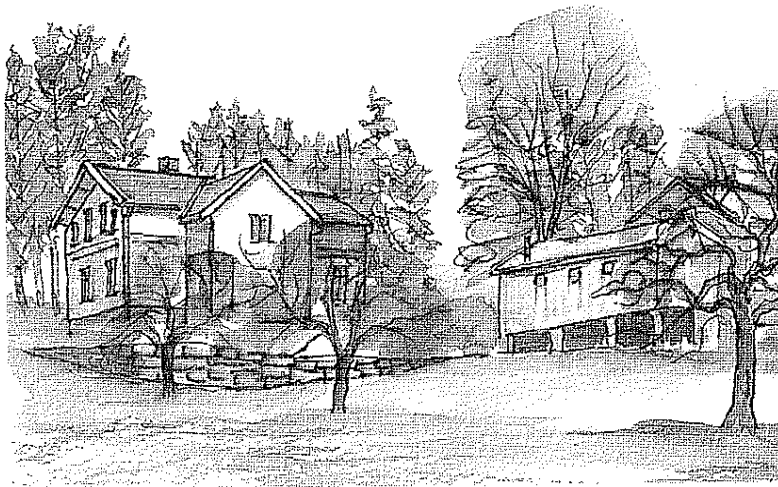
Kirken ble antagelig bygd ca. 1250 som fjerdingskirke for «Margarethadalens almenning». Kirken forfalt i ødegardstida ca. 1350–1550. 1598 sies det at det bare ble holdt gudstjeneste 3 ganger pr. år. I 1643 skal siste gudstjeneste ha vært holdt der. I 1815 omtales kirken for første gang som ruin. Den ble et yndet motiv for kunstnere på 1800-tallet.

Kirkeruinen ble restaurert på 1930-tallet under ledelse av Gerhard Fischer.

Maridalen kapell (bygd 1888, innviet til gudstjenestlig bruk 1900) er fortsatt i kirkelig bruk.

Maridalen skole ble utbygd i flere etapper. «Gamleskolen» ble tatt i bruk i 1857. Den er en av Akers eldste skolebygninger og er preget av sveitserstilen. Ved århundreskiftet kom det nye skolebygget, som ble endra og påbygd 1961. Tidligere lå det driftsbygning til skolen.

Det har vært, og er delvis ennå, et aktivt foreningsliv i Maridalen. Dette ble sentrert omkring velhuset, bygd 1914.

«Gamleskolen»

Ø. Vaggstein – «Maridalsprosjektet»